

Het nieuwe leren op de basisschool: een kansrijke ontwikkeling?

Henk Blok
Ron Oostdam
Thea Peetsma

Is de basisschool eigenlijk wel zo kindvriendelijk? Een school die het met kinderen goed voor heeft, zou in elk geval toch rekening moeten houden met pedagogische basisbehoeften als autonomie, competentie en verbondenheid. Autonomie betekent dat kinderen graag zeggenschap hebben over wat ze doen. Ze houden er niet van om 'te moeten'. In kleutergroepen valt het meestal nog wel mee met de opgedragen werkjes. Kleuters mogen veel kiezen. Maar vanaf groep 3 gaan kinderen steeds meer ervaren dat ze in een keurslijf zitten. Een belangrijk deel van een schooldag is gevuld met luisteren en werken. Competentie betekent dat kinderen graag ervaren dat ze iets kunnen en dat ze daarin ook willen worden bevestigd. Denk bijvoorbeeld aan jonge kinderen die aandacht vragen, omdat ze willen laten zien wat ze net ontdekt of geleerd hebben.

PEDAGOGISCHE BASISBEHOEFTE

Ok het gevoel van competentie staat op school voor heel wat leerlingen onder druk. Ooit heeft iemand een schatting gemaakt van de negatieve evaluaties die een leerling ervaart die na groep 8 naar het vmbo, het laagste schooltype, doorstroomt. Die schatting was een beetje nattevingerwerk, maar het ging om honderden, zo niet duizenden negatieve kwalificaties die even zoveel faalervaringen zouden kunnen oproepen. Het zijn evenwel niet alleen de vmbo-leerlingen wier competentiegevoelens in de knel raken. Veel meer kinderen ervaren bijna dagelijks dat ze iets niet zo goed kunnen: niet goed kunnen lezen of spellen, moeite hebben met rekensommen, slecht zijn in gymnastiek of knutselen. *Verbondenheid* is van de genoemde basisbehoeften degene die op de basisschool het minst in de knel komt. Kinderen doen op school veel contacten op en hebben buiten de directe lestijden volop gelegenheid met elkaar te spelen. Overigens is het jammer, dat er tijdens de les vaak zo weinig gelegenheid is om iets samen te doen. Samenwerken bij het werken en leren zou het gevoel van verbondenheid nog verder kunnen vergroten.

PEDAGOGISCHE REFORMBEWEGING

De constatering dat basisscholen niet erg kindvriendelijk zijn, is al veel eerder gedaan door befaamde pedagogen als Kees Boeke, Maria Montessori en Peter Petersen. Met nog andere vernieuwers worden ze wel aangeduid als de pedagogische reformbeweging. Zij probeerden een kindvriendelijke school te realiseren ('Erziehung vom Kinde aus'). Dit is een school die uitgaat van de eigen individualiteit, die inspeelt op de veelzijdige ontwikkelingsmogelijkheden van het kind en die via zelfwerkzaamheid en directe betrokkenheid het kind mede verantwoordelijk maakt voor de eigen ontwikkelingsgang. Zij streefden naar een school waar kinderen zelfstandige keuzes konden maken (autonomie), waar ze bekwaamheden én zelfvertrouwen ontwikkelden (competentie) en waar de beleving van een gemeenschap centraal stond (verbondenheid). Deze beweging heeft nooit echt de overhand gekregen, al zijn er op veel basisscholen wel elementen te vinden die ontleend zijn aan de reformpedagogiek, zoals kringgesprekken, keuzesuren, en dergelijke.

De overstap van hoofdelijk naar klassikaal onderwijs heeft de pedagogische kwaliteit van de school onder druk gezet. In Nederland gebeurde dat in de tweede helft van de negentiende eeuw. De school op menselijke maat ('onderwijs per hoofd') maakte plaats voor de school op economische maat ('onderwijs per groep'). Uiteraard heeft deze omslag de samenleving als geheel geen kwaad gedaan. Dankzij het efficiënte klassikale onderwijs kon een enorme maatschappelijke ontwikkeling plaatsvinden, die nog verder werd bevorderd doordat de overheid zich over de kosten ontfermde. Ouders werden voor een belangrijk deel van de dag verlost van de zorg voor hun kroost en konden daardoor bijdragen aan de economische productiviteit. Niet onbelangrijk is ook, dat het onderwijs bijgedragen heeft aan een meer gelijke verdeling van kennis, inkomen en macht. De samenleving is veel opener geworden. De keerzijde is echter dat kinderen de rekening betalen voor het feit dat wij als volwassenen de efficiënte school verkiezen boven de kindvriendelijke school.

HET KAN ANDERS

Hier en daar zijn er tekenen dat het ook anders kan. In de Verenigde Staten kent men het verschijnsel thuisonderwijs. Er zijn inmiddels meer dan een miljoen ouders die hun kind zelf onderwijs geven en hun aantal groeit al jaren gestaag. Inmiddels zijn er ook in Nederland en België een paar honderd ouders die voor thuisonderwijs kiezen. In België is dit wettelijk toegestaan, en in Nederland wordt aan een wettelijke regeling gewerkt. Een andere ontwikkeling is de belangstelling voor Iederwijs. Iederwijs is een samenwerkingsverband van scholen die particulier onderwijs bieden. Een belangrijk uitgangspunt op deze scholen is dat kinderen zelf bepalen wat, wanneer en hoe ze iets willen leren. Los van Iederwijs hebben ook de landelijke pedagogische centra elk een onderwijsconcept ontwikkeld dat de school veel kindvriendelijker zou moeten maken. KPC Groep spreekt van het nieuwe leren, APS van natuurlijke leren en CPS van uitdagende onderwijs. Ondanks de verschillende namen lijken de onderliggende concepten verrassend sterk op elkaar.

In het publieke debat gebruiken velen de term het nieuwe leren als overkoepelende term voor de hedendaagse vernieuwingen. Op verzoek van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen hebben wij een poging gedaan enige lijn in de discussie te brengen. Daartoe bestudeerden we uiteenlopende teksten over het nieuwe leren en aanverwante verschijnselen. Teksten waren uit diverse bronnen afkomstig, uit de onderwijspraktijk, de beleidswereld en de wetenschap. We analyseerden de betekenissen die schrijvers aan hun termen gaven. Aan het einde van deze begripsanalyse hebben we een definitievoorstel gedaan (zie kader). Het is een heel open voorstel geworden, min of meer in lijn met het huidige spraakgebruik. Praktisch alle initiatieven en opvattingen die, door wie dan ook, worden aangeduid als het nieuwe leren,

worden er inderdaad ruimhartig toegerekend, evenals initiatieven die niet als nieuw leren worden aangeduid, maar die er wel een of meer uitgangspunten mee delen, zoals natuurlijk leren, zinvol leren of leren volgens het Iederwijsconcept.

Het nieuwe leren in de praktijk

Er zijn nog niet veel basisscholen die het nieuwe leren in praktijk proberen te brengen. Een rondgang onder velddeskundigen leverde een vijftigtal scholen op, nog niet één procent van alle circa 7500 basisscholen in ons land. Voegen we hier de Iederwijsscholen bij – het zijn er enkele tientallen – dan lijken het er iets meer, maar Iederwijsscholen zijn klein en hebben veelal weinig leerlingen. Wij hebben acht scholen, waaronder een Iederwijsschool, bezocht om een indruk te krijgen hoe het nieuwe leren er in de praktijk uit ziet.

Het eerste dat opvalt, is dat de acht bezochte scholen in heel verschillende omstandigheden verkeren. Drie van de acht scholen zijn nieuw en hebben vanaf het allereerste begin gewerkt volgens nieuwe-lerenuitgangspunten. De andere scholen bestonden al en hebben zich omgevormd, of zijn daar nog mee bezig. De omvorming blijkt extra moeilijkheden op te leveren. Leraren moeten wennen en ouders moeten hun oorspronkelijke verwachtingen over de school bijstellen. Niet de geringste complicatie is dat het schoolgebouw beperkingen oplevert. Het nieuwe leren vergt ruimtes waar kinderen zelfstandig en in kleine groepjes kunnen werken, naast uiteraard nog steeds lokalen voor groepsgebonden activiteiten. Alle acht scholen merken dat het nieuwe leren meer handen in de klas vraagt. Het is zeker niet de goedkoopste vorm van onderwijs.

De motieven die de scholen hanteren voor hun vernieuwing lijken op elkaar. Ze tonen een gemeenschappelijke afkeer van de traditionele, klassikale werkwijze. Deze biedt onvoldoende mogelijkheden om tegemoet te komen aan verschillen tussen kinderen. Gemeenschappelijk is ook het inzicht dat de moderne maatschappij zelfstandige burgers vraagt, burgers die zelf kunnen denken en kiezen. De arbeidsmarkt vraagt mensen die verantwoordelijkheid kunnen dragen en die goed kunnen samenwerken. Hoe eerder kinderen met dergelijke competenties vertrouwd raken, des te beter.

Qua vormgeving zijn er uiteraard wel verschillen. De omgevormde scholen hebben het onderwijs minder ingrijpend veranderd dan de nieuwe scholen. Op de eerste scholen beperkt het nieuwe leren zich hoofdzakelijk tot de aanpak van wereldoriëntatie en de creatieve vakken. Het taal- en rekenonderwijs wordt nog 'ouderwets' aangeboden. Op de nieuwe scholen is ook de aanpak van deze vakken vernieuwd. Het betekent dat kinderen zelf bepalen wanneer ze aan deze vakken willen werken, en – binnen zekere grenzen – ook zelf het tempo bepalen. Dat kan inhouden dat sommige kinderen al op hun vijfde leren lezen, andere kinderen pas op hun zesde of zevende.

Hoe gaan nieuwe-lerenscholen om met de eerdergenoemde basisbehoeften van kinderen? De gemeenschappelijke kern is misschien wel dat scholen goed naar kinderen luisteren en hun wensen respecteren. Ze bieden kinderen keuzes aan en nemen gemaakte keuzes serieus. We geven een voorbeeld uit het vak wereldoriëntatie. In dit voorbeeld bepaalde de school het overkoepelende thema – communicatie – maar de leerlingen formuleerden binnen dit thema hun eigen leervragen. Ze bepaalden ook met wie en hoe ze hun leervraag wilden aanpakken. Enkele kinderen wilden zich graag verdiepen in het onderwerp gebarentaal. Ze zochten informatie in het documentatiecentrum en op internet. En ze legden contact met mensen die iets over gebarentaal konden vertellen. De verkregen informatie werd geordend in een presenteerbare vorm. In dit geval kozen de kinderen voor een powerpointpresentatie aan hun klasgenoten. De aanpak in dit voorbeeld komt tegemoet aan belangrijke behoeften van kinderen. De aanpak biedt kinderen ruimte voor zelf gekozen activiteiten (autonomie), draagt bij aan het gevoel dat ze iets bijzonders gedaan hebben (competentie) en accentueert het leren van én met elkaar (verbondenheid).

VERWACHTE ONTWIKKELINGEN

Welke kant gaat het de komende jaren op met het nieuwe leren? Wij denken dat de term als zodanig niet een lang leven is beschoren. In de wetenschap heeft de term tot op heden geen voet aan de grond gekregen. Onderzoekers geven de voorkeur aan termen die eenduidig aan specifieke aanpakken gekoppeld zijn. Het publieke debat is gepolariseerd. Het nieuwe leren lijkt een eenzijdige betekenis te krijgen, waarbij het vrijblijvende karakter van het onderwijs sterk de aandacht trekt. Dat schrikt ouders af en sommige vernieuwende scholen merken dat inmiddels ook. Om voor voldoende ouders aantrekkelijk te blijven, voelen ze zich gedwongen afstand te nemen van deze term.

Maar scholen zitten in een spagaat. Ze ervaren *ook* dat de verschillen tussen hun leerlingen toenemen. Dit is het gevolg van de migratie naar ons land en van beleidsprogramma's die tot doel hebben leerlingen met leer- of gedragsproblemen en leerlingen met beperkingen in het reguliere basisonderwijs te houden. Daarbij komt dat ouders mondiger geworden zijn en steeds minder aarzelen om passend onderwijs voor hun kinderen te verlangen. Dergelijke ontwikkelingen dwingen in feite elke school ertoe zich te bezinnen op de gepraktiseerde aanpak. Het huidige model van klassikale ken-

nisoverdracht leent zich minder goed om aan de nieuwe omstandigheden tegemoet te komen. Steeds meer scholen zoeken naar aanpassingen die ertoe kunnen leiden, dat alle leerlingen passend onderwijs krijgen en met plezier naar school gaan. Het zou jammer zijn als de publieke discussie over het nieuwe leren ertoe zou leiden dat scholen weinig interesse tonen voor de uitgangspunten ervan. Die uitgangspunten bieden interessante mogelijkheden om de werkwijze van de school te verrijken. Scholen hoeven niet op vijf of zes uitgangspunten tegelijk (zie kader) het onderwijs te vernieuwen. Een meer bescheiden verandering vermindert de benodigde inzet en vergroot de haalbaarheid. Iedere school springt zo ver als de leraren durven.

Het onderzoek heeft duidelijk gemaakt dat het nieuwe leren geen wondermiddel is, zoals het sommigen aanvankelijk toescheen. Tegelijkertijd bevat het nieuwe leren elementen die voor praktisch alle basisscholen van waarde kunnen zijn. Wij verwachten daarom een gestage groei van scholen die afstand willen nemen van het leerstofjaarklassensysteem. Veel hangt af van de opstelling van het Ministerie van OCW en de Inspectie van het Onderwijs. Het Ministerie biedt scholen in het beleidsprogramma 'Koers PO' ruimte voor innovatie. Aansprekende innovatieve projecten kunnen worden gesubsidieerd en dat is meer dan nodig, zo merkten wij op de scholen die we bezochten. De opstelling van de Inspectie van het Onderwijs is ambigu. Enerzijds steekt de Inspectie energie in het beschrijven van voorbeeldscholen (zie www.schoolvoorbeelden.nl). Anderzijds hanteert de Inspectie een strikt toezichtkader dat scholen weinig ruimte biedt voor een innovatieve aanpak. Het succes van het nieuwe leren zal daarom mede afhangen van een ruimere facilitering door de overheid (geld dat zoveel mogelijk rechtstreeks naar de scholen gaat) en van de bereidheid van de Inspectie het toezicht – veel meer dan tot op heden – als maatwerk in te richten.

De auteurs zijn verbonden aan het SCO-Kohnstamm Instituut van de Universiteit van Amsterdam

De term het nieuwe leren verwijst naar vormen van onderwijs die worden gekenmerkt door een of meer van de volgende uitgangspunten:

- a. er is aandacht voor zelfregulatie en metacognitie;
- b. er is ruimte voor zelfverantwoordelijk leren;
- c. leren vindt plaats in een voor kinderen betekenisvolle leeromgeving;
- d. leren wordt beschouwd als een sociale activiteit;
- e. leren vindt mede plaats met behulp van computers e.d.;
- f. er wordt gebruik gemaakt van nieuwe beoordelingsmethodieken, die passen bij een of meer van de hiervoor genoemde uitgangspunten (zoals het leerlingenportfolio).

